

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

БЄЛЯКОВА О.С.

ЗАГАЛЬНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ВИДИ

Загальна культура особистості взаємопов'язана з усіма видами культури та здійснює вплив на їх розвиток за умов реалізації виховного, розвивального потенціалу перетворювальної діяльності.

Мета статті – подати характеристику видів культури особистості, їх взаємозв'язку, значення та впливу на загальну культуру.

В. Сухомлинський окреслив культурологічний тезаурус у педагогіці: фізична культура, технічна культура, інтелектуальна культура, морально-духовна культура, культура праці, культура почуттів, культура мислення, культура сприйняття, культура відчуттів, культура волі тощо. Учений-педагог організував культурно-пізнавальне середовище з метою інтелектуально-творчого й фізичного розвитку учнів, засвоєння ними культурно-сенсорних еталонів, а саме: культури відчуттів, сприйняття, мислення, почуттів, волі, тобто психологічної й фізичної культури особистості [16].

Інтелектуальна культура найбільше виявляється в процесі творчої діяльності й контактуванні з іншими людьми, особливо в критичних, нестандартних умовах.

Інтелектуальна культура – це знання законів логіки, вміння її використовувати в пізнанні дійсності, здатність приймати логічно обґрунтовані рішення, забезпечувати їх неспростовну аргументацію. Завданням інтелектуальної культури є розвиток інтелектуальних здібностей, творчого професійного мислення й ерудиції, культури інтелектуальних почуттів, високих особистих моральних якостей, здатності самокритично оцінювати результати власної діяльності [7].

У психолого-педагогічній і науковій літературі загального чіткого визначення інтелектуальної культури немає. Найчастіше її ототожнюють з духовною, професійною культурою, культурою мислення. Проаналізувавши наукову літературу, ми дійшли до такого трактування поняття: інтелектуальна культура – це особистісне складне утворення, що відображає рівень та характеристику певної сукупності знань, умінь, пізнавальних властивостей, аналітико-прогностичне мислення майбутнього учителя, а також його залучення до процесу творчості. Інтелектуальна культура особистості – це характеристика діяльності людини у сфері мислення, у процесі якої здійснюється взаємодія з навколишнім світом, іншими людьми, а в результаті відбувається створення чогось нового [5].

Екологічна культура – це наукове розуміння взаємозв'язків природних та соціальних процесів, це відносини людини як розумного представника тваринного світу з природним середовищем, спілкування з іншими людьми, ставлення до рідної мови, національної та світової культури, до самої себе, тобто ціннісні орієнтації [4].

Термін “екологічна культура” вперше з’явився у 20-х рр. ХХ ст. у працях представників американської школи “культурної екології”. Представники іншого погляду вважають, що високий рівень культури й цивілізації не може бути причиною деградації природи. Навпаки, тільки недостатньо високий рівень загальної культури призводить до негативного впливу суспільства на природу, не дає змоги багатьом людям сформуванати гуманістичне ставлення до природи, сприйняти її не тільки як умову фізичного виживання, а і як унікальну сферу розвитку своєї мудрості, гармонії й краси. Руйнація природи не є характерною закономірністю соціального прогресу, а перш за все, свідчить про недостатньо глибокий рівень проникнення людини в закономірності природи, обмеженість людських почуттів щодо сприйняття великої завершеності й гармонійності природи. Стихійна руйнація природи відбувається також унаслідок нездатності людини піднятися до рівня сприйняття себе та інших живих систем як унікальних системоутворювальних, взаємозалежних елементів земного Всесвіту [8].

Сучасне людство повинно, мабуть, стати на шлях переосмислення свого буття в рамках природи. Культура, яка виникла в межах природи, не може бути ворожою стосовно природи. Розумна людина як суб’єкт загальної культури має всі потенційні можливості для усунення негативних наслідків своєї діяльності стосовно природи. Тільки високий рівень загальної культури гуманістичного змісту може забезпечити гармонізацію суперечностей між суспільством і природою.

Настав час докорінної зміни самої ідеї культури. Ідея культури минулих епох базувалася на протистоянні людини й природи, демонстрації людської переваги над природою.

Шляхом формування екологічної свідомості українців може бути збільшення частки науково доведеного, обґрунтованого знання, істинність якого підтверджено практикою. Найбільш ефективними формами його реалізації є екологічна освіта й наука, які б пояснювали та пропагували єдність природи й культури. Цікава точка зору на екологічну культуру розкрита в праці українського вченого В. Крисаченка, де автор знайомить не лише з теоретичними засадами, а й практичними вимірами екологічної культури. Пропонується розглядати останню з двох боків: по-перше, це сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують принаймні стійку рівновагу в системі “людина – довкілля”; по-друге, це теоретична галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, яка організує її структурні та функціональні блоки, як дедалі чинника регуляції стану біосфери. Екологічна культура визначається як

одна з форм культури, як здатність людини відчувати живе буття світу, пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля [6].

Екологічна культура – це цілепокладаюча діяльність людини (включаючи й наслідки такої діяльності), спрямована на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів і процесів) відповідно до власних потреб та намірів. Вона звернена водночас і до природного довкілля, і до внутрішнього світу людини [14]. Філософські аспекти проблеми формування екологічної культури особистості розглянуті в працях Г. Пономарьова [12], Н. Ясинської [18] та інших дослідників.

Естетична культура – це здатність особистості до повноцінного сприймання, правильного розуміння прекрасного в мистецтві й дійсності, прагнення та вміння будувати своє життя за законами краси. Вона передбачає вироблення системи художніх уявлень, поглядів і переконань, забезпечує задоволення від того, що є дійсно естетично цінним. Одночасно із цим у школярів виховується прагнення й уміння вносити елементи прекрасного в усі сторони буття, боротися проти всього жахливого, потворного, низинного, а також готовність до посиленого прояву себе в мистецтві. Естетична культура – розвиток естетичних смаків, почуттів, потреб, знань, ідеалів, вироблення художньо-естетичних умінь, творчих здібностей [17].

Найчастіше під естетичною культурою розуміють сукупність естетичних цінностей, засобів їх створення та вживання. Естетична культура забарвлює й емоції, і волю, і розум людини вмінням бачити, відчувати та створювати красу. Естетично розвинена людина ставиться до себе, до природи, до інших не як споглядач, а як людина, що відчуває унікальність та своєрідність іншого. Естетична культура особистості – це ступінь, рівень опанування естетичною культурою суспільства. Справляючи значний вплив на естетичний розвиток особистості, естетична культура формує іншу якість мислення, започатковує розвиток низки загальнокультурних здібностей людини. Теоретичні аспекти формування естетичної культури розглянуто в наукових працях М. Нечепоренка [10], Я. Сопіної [15] та інших дослідників

Професійна діяльність учителя зумовлює своєрідність вияву естетичної культури особистості, її трансформацію в структуру та якість загальної культури людини.

Серед складників загальної культури також важливу роль відіграє феномен комунікативної культури. Уміння продуктивно й безконфліктно спілкуватися – не тільки важлива професійна якість сучасного фахівця, а й необхідний складник загальної культури людини. Спілкування є важливим процесом взаємодії суб'єктів професійної діяльності, у якому відбувається обмін інформацією, досвідом, здібностями. Низька самооцінка, скутість у діалогах, невміння вислухати співрозмовника – усе це може зашкодити навіть дуже здібному фахів-

цеві, непоправно зіпсувати стосунки в його професійному оточенні. Особливої шкоди низький рівень комунікативної культури завдає професійній діяльності педагога.

Існує великий науковий фонд міждисциплінарного характеру, що створює умови для виявлення засад комунікативної культури педагога: філософія культури (Е. Баллер [1], С Гончаренко [3] та інші), гуманістична парадигма освіти (І. Бех [2], Н. Нічкало [11] та ін.).

У психолого-педагогічній літературі (О. Леонт'єв [9], С. Рубінштейн [13] та ін.) обґрунтовується уявлення про педагогічне спілкування як про гармонійне поєднання вербальної й невербальної поведінки рівноправних партнерів, які розуміють, приймають і поважають один одного. Готовність дотримуватися норм і принципів комунікативної культури виявляється в умінні вчителя вирішувати комплекс педагогічних проблем; створенні нормативів поведінки в учнівському й педагогічному колективах; готовності до співробітництва з учнями і їхніми батьками, колегами; емоційній контактності, яка виявляється в чуйності, у співпереживанні; високому рівні емоційної стабільності; педагогічній толерантності в різних конфліктних ситуаціях, тобто педагогічна комунікація є запорукою успіху в педагогічній діяльності. Під комунікативною культурою як необхідною умовою ефективності професійної діяльності педагога будемо розуміти систему принципів спілкування в учнівському й педагогічному колективах, установленний порядок комунікації у сфері широких особистісних, соціальних, професійних взаємин і контактів. Комунікативна культура педагога – це також система знань про загальнолюдську та професійну мораль, її історію й практику, про стосунки між людьми в процесі педагогічної діяльності, що покликана регулювати, заохочувати чи обмежувати поведінку суб'єктів навчання з метою мінімізації комунікативних суперечностей, коригування індивідуальних інтересів і мети із загальногруповими в широкому розумінні цього поняття.

Основне завдання комунікативної культури педагога можна визначити як формування таких правил спілкування, що сприяють взаєморозумінню людей у процесі навчання й виховання, взаємозбагаченню духовними цінностями.

Формування цінностей комунікативної культури в педагогів передбачає: оволодіння національно-історичним досвідом освітянської діяльності; аналіз впливу релігійних і культурних цінностей на професійну поведінку вчителя; з'ясування взаємовпливу комунікативної й загальнолюдської культур; вивчення проблеми соціальної відповідальності родини, школи, оточення; підтримку, дотримання та створення етичних принципів з широкого кола соціальних, побутових, організаційних ситуацій.

Для майбутнього вчителя актуальним є не тільки визначення провідних цінностей, а й передача їх учням, забезпечення сприйняття та усвідомлення цінностей як орієнтира, регулятора поведінки й діяльності. Важливими завданнями системи загальнокультурної освіти є формування в кожній молодій людині фу-

нкціональної загальнокультурної вихованості й соціально корисних ціннісних орієнтацій.

Висновки. Взаємозв'язок та взаємозалежність видів культури відбиває цілісність системи загальної культури й дає підставу для припущення, що сформованість загальної культури майбутнього вчителя може служити інтегральним критерієм рівня розвитку цілої низки видів культури, оскільки їх формування та прояв безпосередньо пов'язані з активною діяльністю особистості.

Література

1. Баллер Э.А. Культура. Творчество. Человек / Э.А. Баллер. – М. : Молодая гвардия, 1970. – 272 с.
2. Бех І.Я. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Я. Бех // Психологія і педагогіка. – 1977. – № 2. – С. 124–137.
3. Гончаренко С.У. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С.У. Гончаренко, Ю. Мальований // Шлях освіти. – 2001. – № 2. – С. 2–6.
4. Гуманізація навчально-виховного процесу // Формування екологічної культури майбутніх соціальних педагогів : зб. наук. пр. / Г.Г. Авдіянець ; [за заг. ред. В.І. Сипченка]. – Слов'янськ : СДПІ, 2001. – Вип. XII. – 282 с.
5. Занік Ю.М. Інтелектуальна культура юриста: філософсько-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / Ю.М. Занік ; Київський нац. ун-т внутрішніх справ. – К., 2006.
6. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика / В.С. Крисаченко. – К., 1996.
7. Культурология. История мировой культуры : учеб. пособ. для вузов / [А.Н. Маркова, Л.А. Никитич, Н.С. Кривцова и др. ; под ред. проф. А.Н. Марковой]. – М. : Культура и спорт, 1995. – 224 с.
8. Левчук Л.Т. Історія світової культури / Л.Т. Левчук, В.С. Гриценко. – К., 1944. – С. 17–18.
9. Леонтьев А.Н. Психология общения / А.Н. Леонтьев. – Тарту, 1974. – 337 с.
10. Нечепоренко М.В. Формування естетичної культури студентів класичних університетів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / М.В. Нечепоренко ; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2005. – 23 с.
11. Ничкало Н.Г. Педагогіка вищої школи: Крок у майбутнє // Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект : монографія / Н.Г. Ничкало. – К. : ВПОЛ, 1999. – 113 с.
12. Пономарьова Г.Ф. Педагогічні умови формування екологічної культури студентів педагогічного коледжу : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Г.Ф. Пономарьова ; Харківський держ. ун-т. – Х., 1997. – 175 с.
13. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 688 с.
14. Сидоренко Л.І. Сучасна екологія: філософські та етичні аспекти / Л.І. Сидоренко // Філософія. Антропологія. Екологія. Альманах. – 2000. – Вип. 1.
15. Сопіна Я.В. Формування естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Я.В. Сопіна ; Луганський держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2003.
16. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976–1978.
17. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти / М.М. Фіцула. – К. : Академія, 2000. – 544 с.

18. Ясінська Н.В. Розвиток екологічної культури вчителя в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н.В. Ясінська ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2001. – 182 с.

БИКОВА В.О.

ЩОДО СУТНОСТІ ФЕНОМЕНУ “КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ФАХІВЦЯ”

Актуальність формування конкурентоспроможного ресурсного потенціалу країни, зокрема конкурентоспроможності фахівця полягає в тому, що ринок праці, який перебуває в стані динамічного розвитку, та “ринок особистостей” висувають до спеціалістів високі вимоги. Основний закон вільного ринку – “попит визначає пропозицію”. Все більшої ваги набувають такі якості, як адаптивність до непередбачуваних соціально-політичних обставин, креативність і здатність до нестандартних вирішень завдань, наявність знань, умінь і мотивів, які дозволяють фахівцям залучатися до різних видів професійної діяльності, досягати максимального ефекту, готовність до постійного самовдосконалення. У зв’язку із цим ще більш актуальним стає завдання визначення сутності конкурентоспроможності фахівця та її складників, які мають становити базу педагогічного процесу формування згаданої якості в майбутнього фахівця – випускника вищого навчального закладу.

Вагомий внесок у висвітлення теоретичних, методологічних, загальнометодичних питань підвищення конкурентоспроможності вищої освіти в процесі формування людського капіталу зробили як зарубіжні (А. Бранденбургер, Е. Дж. Блейклі, Дж. Брекер, І. Кірцнер, Дж. Мур, М. Портер, Д. Поланд, А. Сміт, Й. Шумпетер), так і вітчизняні дослідники (А. Акмаєв, А. Амоша, Я. Берсуцький, Л. Безчасний, В. Бобров, О. Грішнова, В. Гриньова, М. Долішній, І. Каленюк, А. Колот, Л. Колешня, В. Кремень, В. Лагутін, Є. Лібанова, Т. Оболенська, І. Сазонець, Н. Ушакова та ін.).

Останнім часом у вітчизняній педагогічній науці спостерігається тенденція до зростання кількості наукових праць у пошуках різноманітних підходів, механізмів, аспектів конкурентоспроможності у сфері освіти, у тому числі випускників навчальних закладів на ринку праці. Проте ці дослідження акцентують увагу переважно на окремих напрямках підготовки фахівців: формування професійної компетентності (М. Вачевський, Л. Дибкова, Л. Карпова, В. Костенко, В. Петрук та ін.), готовності до професійної діяльності (О. Бойко, О. Демченко, С. Доценко, Л. Гончаренко, О. Макаренко, В. Пліско, Г. Савченко, Т. Шестакова та ін.); удосконалення навчально-пізнавальної діяльності (Г. Костишина, С. Кустовський та ін.), професійної підготовки (А. Андрощук, Л. Влодарська-Зола, О. Куліш, О. Москалюк, Е. Нероба та ін.) тощо. Аналіз результатів наукових досліджень свідчить про те, що поняття професіоналізму ві-